

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ (1991–2011 рр.)

Висвітлена історія створення системи фізичної підготовки Збройних Сил України у період з 1991 по 2011 роки, висвітлено етапи трансформації фізичної підготовки військовослужбовців. На основі державних актів, керівних документів Міністерства оборони України, зроблено аналіз стану системи фізичної підготовки та запропоновано шляхи подальшого розвитку системи фізичної підготовки Збройних Сил України.

Ключові слова: Збройні Сили України, система фізичної підготовки, концептуальні засади, реформування.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років Україна зосередилась на побудові нової структури війська, системи підготовки армії. З метою створення нової структури військ в українській армії трансформується і система фізичної підготовки військовослужбовців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За роки незалежності України вітчизняні науковці неодноразово піднімали у своїх працях питання системи фізичної підготовки збройних сил, розглядаючи її як загалом, так і за окремими її елементами. У 2005 р. Ю. Бородін, в 2006 р. Ю. Фіногенов розглядали систему в цілому, а 2002 р. В. Леонт'єв, 2003 р. С. Глазунов і Г. Сухорада, 2007 р. С. Глазунов висвітлювали питання вдосконалення окремих елементів системи фізичної підготовки військовослужбовців. До удосконалення шляхів підсистеми фізичної підготовки звертались О. Ольховий, О. Піддубний, В. Романчук [9].

Своє бачення системи фізичної підготовки військовослужбовців у 2002 р. представили В. Афонін та Ю. Резніков Саме вони вперше в Україні структуризували систему фізичної

Лойко Орест Миронович, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

Романчук Сергій Вікторович, кандидат наук з фізичного виховання, доцент, начальник кафедри, Академія сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного, м. Львів.

© Лойко О.М., Романчук С.В., 2011

підготовки [7]. Незважаючи на велику кількість наукових досліджень у цьому напрямі, праць з історії створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців за роки незалежності України немає.

Положення, за якими функціонує система фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України, були покладені в основу аналізу трансформації фізичної підготовки Збройних Сил України за роки незалежності.

З огляду на потребу реформування усєї системи фізичної підготовки військовослужбовців необхідно проаналізувати процес створення та трансформації у продовж 1991–2011 рр., зупинитись на принципових положеннях будівництва системи фізичної підготовки військовослужбовців з метою об'єктивно та реально оцінити цей процес і на реальній оцінці процесу трансформації системи запропонувати шляхи розвитку фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України у майбутньому.

Метою авторів статті було відтворити на основі джерелознавчого аналізу військово-теоретичних праць, документів і публікацій у пресі процес створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України у період з 1991 по 2011 роки. Загальній меті підпорядковані наступні завдання:

визначити основні фактори, які впливали на рішення керівників та організаторів фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України щодо модернізації фізичної підготовки військовослужбовців;

дослідити процес створення та трансформації системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України протягом 1991–2011 рр. і узагальнити прогноз щодо майбутнього системи фізичної підготовки військовослужбовців.

У 1991 р. з розпадом Радянського Союзу розпалась і його армія. Внаслідок цього Україна у спадок отримала частини армії Радянського Союзу. Перед молодою незалежною державою постало завдання створити необхідний інститут держави – власну армію. Основою підготовки армії є система бойової підготовки, складовою частиною якої є система фізичної підготовки військовослужбовців. Тому перед керівництвом Збройних Сил України постало питання про створення власної системи фізичної підготовки для військовослужбовців.

На час розпаду Радянської армії на території України дислокувалися ракетна армія, три загальновійськові та дві танкові армії, один армійський корпус, чотири повітряні армії, окрема армія Протиповітряної оборони, Чорноморський флот. Усього угруповання військ нараховувало близько 780 тисяч осіб особового складу. В усіх частинах діяла система фізичної підготовки Радянської армії. Система фізичної підготовки військовослужбовців на той час була нецілісна, мала лише фрагменти системи, що залишилась у спадок. У системі були відсутні центральний орган управління фізичною підготовкою, видові управління військ (Сухопутних військ, Військово-Морських Сил, Військово-Повітряних Сил, військ Протиповітряної оборони), підготовка спеціалістів з фізичної підготовки і спорту, науково-дослідні установи з питань фізичної підготовки і спорту.

Процес становлення системи фізичної підготовки Збройних Сил України з 1991 р. по теперішній час можна поділити на три етапи:

перший (1992 – 1997 р.) – становлення основ;

другий (1997 – 2009 р.) – розбудови;

третій (2009 – сьогодні) – реформування.

На першому етапі будівництва системи фізичної підготовки Збройних Сил України формуються одночасно основи системи (управлінсько-організаційні, науково-теоретичні й концептуальні, програмно-нормативні), проводиться реорганізація існуючих елементів системи фізичної підготовки Радянської армії, створюється система підготовки кадрів, кадрове забезпечення та інші елементи необхідні для функціонування.

Управлінсько-організаційні основи закладались у 1992 р. відповідно до Наказу Міністра оборони України № 61 від 29 квітня, коли на базі управління фізичної підготовки Київського військового округу був створений Спортивний комітет Міністерства оборони України. На нього було покладено створення системи фізичної підготовки Збройних Сил України. Керівництво Спортивного комітету Міністерства оборони України прийняло рішення на основі системи фізичної підготовки Радянської армії створити систему фізичної підготовки Збройних Сил України. Процес структурної побудови системи фізичної підготовки проходив одночасно зі створенням видів Збройних Сил України. У кожному

виді створювались служби (відділи) фізичної підготовки, які здійснювали функцію організації фізичної підготовки у своїх видових підрозділах.

Першим кроком з налагодження системи стало створення у Спортивному комітеті Міністерства оборони України відділу фізичної підготовки, на який було покладено управління фізичною підготовкою у Збройних Силах України.

Науково-теоретичні й концептуальні основи створювались на основі державних актів. Верховна Рада України Постановою від 24 грудня 1993 р. № 3809-ХІІ вводить у дію Закон України “Про фізичну культуру і спорт”, в якому у ст. 12 визначається, що “фізичне виховання військово-службовців є складовою частиною загальної системи навчання та виховання особового складу в Збройних Силах України і здійснюється у формі спеціальної фізичної підготовки”. Саме це положення визначає місце у бойовій підготовці військ фізичного виховання (фізичної підготовки) та його форми (спеціальна фізична підготовка).

Ключовим програмним нормативним документом першого етапу у розвитку системи фізичної підготовки першого періоду є Державна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні, яка затверджена Указом Президента України від 22 червня 1994 р. № 344/94.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів від 15 січня 1996 р. № 801 жовтня 1996 р. у Збройних Силах України були введені державні тести та нормативи перевірки фізичної підготовленості військовослужбовців. Тим самим, Збройні Сили України були залучені до дослідження рівня фізичної підготовленості усіх верств держави. На підставі результатів отриманих даних робиться моніторинг стану фізичної підготовки у Збройних Силах України. Система фізичної підготовки стає відкритою та прозорою [3].

В період значних змін у Збройних Силах України в результаті перевірок бойової готовності частин і підрозділів виявлено, що рівень фізичної підготовки значно знизився, а в багатьох частинах не відповідає встановленим вимогам. На підставі аналізу перевірок видається Наказ Міністра оборони від 24 жовтня 1996 р. № 307, який і був одним із перших сигналів про необхідність трансформації системи фізичної підготовки у Збройних Силах України.

Особлива ситуація на початку першого етапу склалася із кадровим забезпеченням. Історично так відбулося, що в системі фізичної підготовки Радянської армії вихідців з України, що пройшли підготовку з військової спеціальності “начальник фізичної підготовки і спорту” на той час було 30–35% від усіх спеціалістів Радянської армії. Значна частина з них виявила бажання служити в лавах Збройних Сил України. Поряд із цим, на території України військову службу проходили майже 1000 спеціалістів з фізичної підготовки, включаючи викладачів кафедр фізичної підготовки і спорту у вищих військових навчальних закладах. Не виявили бажання проходити службу в Збройних Силах України 30–35% спеціалістів, які перевелися на службу в інші країни. Внаслідок виникнення кадрового перенасичення в структурі системи залишилися найбільш досвідчені (старші офіцери). Для молодших офіцерів головним питанням при проходженні служби була наявність житла.

В період 1992–1994 рр. хвиля кадрового перенасичення закінчилась. У структурі системи залишилися старші офіцери, яким лишилося декілька років до пенсії, та група ентузіастів-патріотів, які присвятили кращі роки життя створенню та розбудові системи фізичної підготовки в Збройних Силах України. У зв'язку з тим, що кузня підготовки спеціалістів з фізичної підготовки залишилась у Росії, керівництво Збройних Сил України приймає рішення про розгортання підготовки спеціалістів в Україні.

Згідно з Постановою Кабінету Міністрів України № 490 від 19 серпня 1992 р. та Наказу Міністра оборони України № 133 від 25 серпня 1992 р. “Про розгортання системи військової освіти України” в 1993 р. у складі Відділення військової підготовки при Державному університеті “Львівська політехніка” була створена кафедра фізичної та спеціальної підготовки. З 1993 р. Відділення військової підготовки в інтеграції зі Львівським інститутом фізичної культури, а з 1995 р. Державним університетом “Львівська політехніка” розпочало підготовку спеціалістів для Збройних Сил України за спеціальністю “Фізичне виховання”. У ВВНЗ готують спеціалістів за напрямками “Фізичне виховання і спорт” для проходження служби на посадах начальника фізичної підготовки і спорту військової частини, тренера

спортивного клубу армії з обраного виду спорту, викладача кафедри фізичної підготовки і спорту ВВНЗ. У 1998 р. відбувся перший випуск офіцерів-спеціалістів з фізичної підготовки і спорту.

В 1996 р. у Військовому інституті при Національному університеті “Львівська політехніка” створюється науково-дослідна лабораторія з теорії організації фізичної підготовки військ, спеціалісти якої разом з окремими науковцями працюють у напрямі зміни окремих елементів системи фізичної підготовки. Їхні наукові здобутки та особисте бачення офіцерів управління фізичної підготовки Спортивного комітету Міністерства оборони України стають фундаментом змін до основного документа, який регламентує систему фізичної підготовки в Збройних Силах України.

Наказом Міністра оборони України від 6 листопада 1997 р. вводиться в дію Настанова з фізичної підготовки (НФП-97) у Збройних Силах України. У цьому ж наказі заступникам Міністра оборони України – командувачам видів Збройних Сил України поставлене завдання до 1 січня 1998 р. розробити і затвердити керівництва з фізичної підготовки у видах Збройних Сил України, в яких відобразити особливості фізичної підготовки з урахуванням вимог НФП-97 [5].

Саме з введенням НФП-97 закінчується період створення системи фізичної підготовки Збройних Сил України і починається період розбудови. Разом з тими проблемами, які виникли на першому етапі, слід звернути увагу на те, що керівництво Спортивним комітетом Міністерства оборони, який був створений як аналог Спортивного комітету Радянської армії перейняв і прорахунки радянського часу. Вони полягали у тому, що основна увага в роботі Спортивного комітету Міністерства оборони України приділялася професійному спорту, а фізичній підготовці військовослужбовців відводили незначну роль. Враховуючи те, що НФП є основним і керівним документом для практичної діяльності на тривалий час і те, що вона значною мірою вийшла “двійником” Настанови з фізичної підготовки Радянської армії та Військово-Морського флоту (НФП-78), стає зрозумілим, що запропонована система через незначний час стане застарілою і потребуватиме змін у зв'язку з реорганізацією і розвитком Збройних Сил України [2].

Під час *другого етапу* (1997–2009 рр.) проводилась розбудова основ системи: програмно-нормативних, управлінсько-організаційних, науково-дослідницьких, підготовки кадрів, водночас погіршилось фінансове забезпечення системи фізичної підготовки.

Розбудова програмно-нормативних основ системи фізичної підготовки Збройних Сил України почалася з введенням у 1998 р. Положення про службу діяльність начальників фізичної підготовки і спорту видів Збройних Сил, оперативних командувань, об'єднань, з'єднань. У Положенні визначено, що штатні посади начальників фізичної підготовки і спорту видів Збройних Сил, оперативних командувань, офіцерів їх апарату, об'єднань, з'єднань укомплектовуються офіцерами, які мають спеціальну освіту та досвід роботи з фізичної підготовки і спорту у військах чи військово-навчальних закладах Міністерства оборони України.

На підставі цільової Комплексної Програми “Фізичне виховання – здоров'я нації” 24 листопада 1998 р. вступає в дію затверджена Міністром оборони України Комплексна програма розвитку фізичної підготовки та спорту в Збройних Силах України на 1999–2005 рр. [4]. У 2001 р. вводяться в дію керівництва з фізичної підготовки у видах Збройних Сил України.

У жовтні 2005 р. Президент України В. Ющенко видає наказ про додаткові заходи щодо реалізації державної політики у сфері фізичної культури і спорту України. Цим же наказом введено Положення “Про Національну раду з питань фізичної культури і спорту” та прийнята Національна програма розвитку фізичної культури і спорту в Україні на період до 2012 р. Одним із завдань у Програмі було визначено розробити та впровадити нову Наставову з фізичної підготовки у Збройних Силах України у 2006 р.

На виконання заходів, передбачених Національною доктриною фізичної культури і спорту, затвердженою Указом Президента України від 28 вересня 2004 р. № 1148/2004, з метою забезпечення постійної фізичної готовності військовослужбовців до навчально-бойової діяльності, приведення організації всіх форм фізичної підготовки військовослужбовців до сучасних вимог в умовах розвитку Збройних Сил України та запровадження єдиної системи контролю за рівнем фізичної підготовленості військовослужбовців 3 вересня 2007 р.

Наказом Міністра оборони України № 444 затверджуються зміни до Наставови з фізичної підготовки у Збройних Силах України.

Розбудова управлінсько-організаційних основ системи фізичної підготовки Збройних Сил України була здійснена на підставі прийнятих вищезгаданих державних документів. У Міністерстві оборони проходить реорганізація органів керівництва фізичною підготовкою в Збройних Силах України. Функція керівництва фізичною підготовкою переходить до створеного 3 березня 2005 р. Управління фізичною підготовкою Збройних Сил України Генерального штабу. Структурно Управління складається з трьох відділів: відділу фізичної підготовки, спортивно-масової роботи та науково-методичного відділу.

Науково-дослідницька діяльність у 90-х роках в Україні пройшла під знаком значного скорочення числа наукових досліджень з фізичної підготовки, а також майже під повним розривом контактів між вченими у даній галузі. Не розглядались проблеми, характерні для початкового періоду становлення системи фізичної підготовки. Причиною цього стану є насамперед відсутність центру координації досліджень, скорочення фінансування та зменшення числа спеціалістів з фізичної підготовки. Наслідком цього стала недостатність обґрунтування деяких розділів НФП-97, таких як нормативна система, військово-спортивний комплекс, фізична підготовка військовослужбовців-жінок [1].

Незважаючи на повний провал у науковій діяльності на першому етапі, на другому етапі значно покращилась ситуація із науковими дослідженнями системи фізичної підготовки. Основні дослідження були проведені викладачами кафедр фізичної підготовки і спорту ВВНЗ: Ю.С. Фінагенов (1998), В.П. Леонт'єв (2000), О.Г. Шалєпа (2002), С.І. Глазунов, О.Г. Піддубний, Г.І. Сухорада (2003), О.М. Ольховий (2005), Д.Г. Оленєв, С.В. Романчук, А.І. Маракушин (2006), В.М. Романчук, В.М. Красота (2007), І.С. Овчарук (2008).

У 2003 р. та 2004 р. у м. Києві було проведено відкриті науково-методичні конференції з питань фізичної підготовки "Фізична підготовка військовослужбовців". Організатором наукових конференцій виступив професор Ю.А. Бородін, який також є ініціатором більшості наукових досліджень.

Особлива увага в другому періоді приділялася розвитку видавничої діяльності. Весь перший період у службовій діяльності викладачі ВВНЗ використовували підручники та посібники, написані у радянський час російською мовою. Зміни, які відбулись у науці, суспільстві, військовій сфері, потребували сучасних підходів до науково-методичної літератури. Така потреба виникла у ВВНЗ, починаючи з 1998 р., і у Львові у Військовому інституті при Національному університеті “Львівська політехніка” був виданий методичний посібник “Ранкова гімнастика (ранкова фізична зарядка)” за редакцією професора Ю.О. Резнікова. В 2002 р. у цьому ж навчальному закладі був випущений перший підручник “Теорія та організація фізичної підготовки військ” за редакцією доцента В.М. Афоніна та професора Ю.О. Резнікова. Починаючи з 2006 р. активізує свою роботу науково-методичний відділ Управління фізичної підготовки і спорту Генерального штабу Збройних Сил України. До кінця другого періоду відділом було видано 9 посібників, яких потребували у військах. У 2006 р. колектив кафедри фізичної підготовки і спорту Харківського Національного університету Військово-Повітряних Сил випустив перший підручник для Військово-Повітряних Сил. Підручник “Фізична підготовка військовослужбовців” з грифом Міністерства освіти і науки України був випущений в 2009 р. у Житомирському військовому інституті Національного авіаційного університету.

Розбудова системи підготовки кадрів розпочалася в 1999–2002 рр. через неукомплектованість посад начальників фізичної підготовки і спорту військових частин. У Військовому інституті Національного університету “Львівська політехніка” створюються курси перепідготовки офіцерів, а в 2002 р. у цьому ВВНЗ відкривають курси підвищення кваліфікації.

Через катастрофічне недофінансування системи фізичної підготовки Збройних Сил України наприкінці першого та на початку другого етапу кошти, які виділялись на систему фізичної підготовки Збройних Сил України, перерозподіляли головним чином на підготовку та участь у міжнародних змаганнях військових спортсменів та підготовку їх навчально-спортивних баз. Такий перерозподіл призвів до

того, що на потреби фізичної підготовки протягом 1996–2004 рр. кошти не виділялись.

У зв'язку із планами переходу Збройних Сил України на професійну основу перед Управлінням фізичної підготовки і спорту Генерального штабу Збройних Сил України постало завдання реформувати існуючу систему в систему, яка б відповідала вимогам професійної армії. Для реалізації цього завдання у 2009 р. розроблено Настанову з фізичної підготовки Збройних Сил України (НФП-2009). Саме ця подія стає початком *третього* етапу процесу становлення системи фізичної підготовки.

На третьому етапі проводиться реформування концептуальних, програмно-нормативних основ фізичної підготовки Збройних Сил України. Реформування системи фізичної підготовки базується на тому, що Збройні Сили України у найближчій перспективі планують перейти на професійну основу. В НФП-2009 проведено реформу у системі фізичної підготовки Збройних Сил України, закладено концептуальні основи системи фізичної підготовки професійної армії, а також визначено програмно-нормативну основу для неї [6]. Реформуються програмно-нормативні основи (переглянута нормативна база для всіх категорій військовослужбовців).

Перші роки третього етапу (2010-2011 рр.) свідчать, що створена система має недоліки. Підтвердженням цього є те, що рівень фізичної підготовленості молодих офіцерів знижується в процесі служби. А це означає, що система тільки знаходиться на початку реформування. Тому необхідно в стислі терміни провести її моніторинг та вжити заходи з її корекції.

Висновки. На нашу думку, основними факторами, які впливають на рішення керівників та організаторів фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України щодо модернізації фізичної підготовки є наступні:

- низький рівень фізичної підготовки військовослужбовців, який не відповідає вимогам бойової підготовки військ;
- перехід на професійну основу Збройних Сил України;
- зміна концепції системи фізичної підготовки;
- реорганізація структури та складу Збройних Сил України;
- зміна напряму доктрини та концепції бойового застосування Збройних Сил України;

стан фінансового забезпечення системи фізичної підготовки.

Варто визнати, що нинішня система фізичної підготовки у Збройних Силах України, як і система фізичної підготовки Збройних Сил СРСР, незважаючи на її значні досягнення, все ще не може задовольняти зростаючі вимоги до фізичної підготовки військовослужбовців-професіоналів, контрактників. Проблема полягає у тому, що нинішня система фізичної підготовки Збройних Сил України не відповідає вимогам завтрашнього дня. Ця проблема має системний характер і може бути успішно вирішена тільки за системного підходу. Питання переходу Збройних Сил України від змішаної системи комплектування на професійне підґрунтя зумовлює необхідність реорганізації фізичної підготовки.

1. *Бородин Ю.А.* Аспекти наукового обґрунтування фізической підготовки курсантов военно-учебных заведений в период 1960-2003 годы / Ю.А. Бородин // Матер. II відкритої наук.-метод. конф. “Фізична підготовка військовослужбовців”. – К., 2004. – С. 3–10.
2. *Величко О.І.* Реформування фізичної підготовки – об’єктивна проблема сьогодення / О.І. Величко // Наука і оборона. – 2001. – № 1. – С. 47–49.
3. Державні тести і нормативи оцінки фізичної підготовленості населення України. – К.: ДВІПП ДКНТІП, 1996. – 31 с.
4. Комплексна програма розвитку фізичної підготовки і спорту у Збройних силах України на 1999–2005 роки від 24 листопада 1998 р. – К., 1998.
5. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-1997). – К.: МО України, 1997.
6. Настанова з фізичної підготовки у Збройних Силах України (НФП-2009). – К.: МО України, 2009.
7. Теорія та організація фізичної підготовки військ: Підручник / За ред. Ю.О. Резнікова, В.М. Афоніна. – Львів: ЛВІ, 2002. – 316 с.
8. *Фіногенов Ю.С.* Уточнення концептуальних основ функціонування та структури системи фізичної підготовки військовослужбовців Збройних Сил України / Ю.С. Фіногенов, С.І. Глазунов // Науковий часопис Національного педагогічного університету ім. М.П. Драгоманова. – Серія № 5. – К.: Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2009. – С. 255–259.
9. *Фіногенов Ю.С.* Професіоналізація Збройних Сил України і деякі питання перебудови системи фізичної підготовки військовослужбовців / Ю.С. Фіногенов // Матер. II відкр. наук.-метод. конф. “Фізична підготовка військовослужбовців”. – К., 2003. – С. 40–43.

Надійшла до редколегії 26.10.2011 р.

Рецензент: *Л.Я. Чеховська*, кандидат наук з фізичного виховання, доцент, Львівський державний університет фізичної культури, м. Львів.

Лойко О.М., Романчук С.В.
ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СОЗДАНИЯ И ТРАНСФОРМАЦИИ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ ВОЕННОСЛУЖАЩИХ ВООРУЖЕННЫХ СИЛ УКРАИНЫ

Рассмотрена история создания системы физической подготовки Вооруженных Сил Украины в период с 1991 по 2011 годы. Описаны этапы трансформации физической подготовки военнослужащих. На основе государственных актов, руководящих документов Министерства обороны Украины проведен анализ состояния системы физической подготовки и предложены пути дальнейшего развития системы физической подготовки Вооруженных Сил Украины.

Ключевые слова: Вооруженные Силы Украины, система физической подготовки, концептуальные основы, реформирование.

Loiko O., Romanchiuk S.
HISTORICAL ASPECTS OF CREATION OF THE PHYSICAL TRAINING SYSTEM GUIDELINES OF UKRAINIAN ARMED FORCES

The article examines the history of creation of physical training system in the Ukrainian Armed Forces from 1991 till 2011 and outlines the stages of its transformation. Taking into account official acts and guidelines the authors analyze the state of physical training and propose ways and procedures for further improvement of physical training system in the Ukrainian Armed Forces.

Key words: Ukrainian Armed Forces, system of physical training, conceptual framework, reformation.